

ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY
Studia Pedagogiczne 1980 z. 6

Stanisław Kawula
UMK Toruń

WYCHOWANIE DLA POKOJU I W WARUNKACH POKOJU

1. Pó k ó j j a k o w a r t o ś ć i c e l w y -
c h o w a n i a

Kształtowanie postaw ludzkich zmierzające do akceptacji życia w warunkach pokoju stanowi jeden z aktualnie ważnych celów wychowania internacjonalistycznego. Z punktu widzenia interesów zdecydowanej większości narodów i krajów jest to równocześnie istotny element współczesnego wychowania patriotycznego. Przyjęcie bowiem przez konkretne społeczeństwa tego powszechnie uznawanego celu i wartości ogólnoludzkiej w zasadniczy sposób implikuje nasze życie praktyczne w różnych jego aspektach, a także powinno doprowadzić m. in. do rewizji lub modyfikacji dotychczasowych ustaleń i poglądów teoretycznych na temat wychowania wojskowego, obronnego itp., uznawanych dotąd przez dany naród lub całą ludzkość.

Jest przecież tak, iż współcześnie pokój staje się tą wartością, która w świadomości społecznej narodów i poszczególnych osób uosabia się w różnych empirycznie obserwowalnych wskaźnikach. Wyraża się ona choćby w ideale braterskiego zrozumienia pomiędzy narodami, braku zbrojnych konfliktów, niesieniu wzajemnej pomocy, jedności i wspólnocie grup narodowych, kulturze współżycia pomiędzy krajami, wymianie myśli naukowej, kulturalnej, gospodarczej itd. Jest wartością, której tworzenie i osiągnięcie jest w dzisiejszej rzeczywistości poddawanej ciągle presji atomowego zagrożenia szczególnie istotne. Z tych też względów pokój jest więc również taką wartością, której treści i realizacja stają się celem świadomego kształtowania postaw i wychowania każdego społeczeństwa. Wartość, jaką współ-

częście przedstawia pokój, jest na tyle ludziom niezbędna, że warunkuje coraz częściej właściwą ocenę i rozumienie tego problemu. Realizacja życia bez konfliktów zbrojnych oznacza w konsekwencji same korzyści - ekonomiczne, społeczne, moralne - zarówno jeśli chodzi o społeczeństwo globalne, jak i jego poszczególnych członków /np. szczęście rodzinne, pomyślne kariery zawodowe jednostek/. Jest to wartość ceniona i uznawana przez różne narody i różnych ludzi, niezależnie od ich rasy, ideologii, ustroju, w jakim żyją, kultury, religii, oczywiście z pominięciem wąskich grup ludzi interesu, które mogą czerpać pewne korzyści z faktu wojny - w postaci zysków materialnych czy zagarnięcia władzy. Dlatego też wartość ta staje się niezbędnym elementem celów wychowania poszczególnych społeczeństw jako całości i w odniesieniu do różnych grup i kategorii wiekowych ludności /dzieci, młodzieży, dorosłych/.

2. O b i e k t y w n e i s u b i e k t y w n e w a - r u n k i w y c h o w a n i a d l a p o k o j u

Osiąganie i realizacja tego celu przez wychowanie jest uzależniona od wielu aspektów życia we współczesnym świecie. Aktualnie na świecie, w Europie i u nas w kraju, zaznacza się dość silny wpływ wielu czynników sprzyjających przysposobianiu społeczeństw, a szczególnie młodych pokoleń, do szanowania pokoju i przyjmowania go jako cennej wartości, bardzo konkretnej i wymiernej. Jest to, jeśli chodzi o pokój, sprawa chyba bardziej jeszcze oczywista niż w przypadku innych ogólnych i uniwersalnych wartości, których sens nie jest może tak bardzo odczuwalny i konkretny jak np. dobra ogólnoludzkie, humanizm, wartości ponadczasowe, które są zbyt abstrakcyjne i ogólnikowe dla większości ludzi.

Wartość pokoju sprawdza się w naszym doświadczeniu bezpośrednio, jest łatwo wymierna, oczywista. Ale jednocześnie najłatwiej ją docenić w momencie braku. Jest trochę jak zdrowie, czymś podstawowym i oczywistym jeśli jest, i czymś, czego prawdziwą wagę możemy zrozumieć najlepiej, gdy zetkniemy się

z zagrożeniem. Starsze pokolenie Polaków doświadczyło w bardzo bolesny sposób zburzenia i braku tej wartości.

Sądzić należy zatem, że dziś to doświadczenie stanowi podstawowy czynnik natury subiektywnej, sprzyjający upowszechnianiu pokoju. Starsze pokolenie wie czym jest jego brak, bo przeżyło wojnę, strach, zniszczenie, straty najbliższych. Najpełniejsza cena pokoju i zakres przeżyć związanych z jego brakiem. To doświadczenie określa również stosunek młodzieży do tej wartości, kształtowany pośrednio przez przekaz ustny, literaturę, film. Nie wydaje mi się, by w ocenach młodego pokolenia obraz wojny, jej konsekwencje różnił się bardzo od widzenia dorosłych. Publicystyka, programy telewizyjne na ten temat, zarówno jeśli chodzi o II wojnę światową, jak i aktualnie rysujące się konflikty na całym świecie - przez swoją stałą obecność, przez unaocznianie ogromu zła wiążącego się z wojną - kształtują zdecydowanie negatywny do niej stosunek. Zdjęcie generała mierzącego z bliska do związanego jeńca wietnamskiego obiegło cały świat, stając się jednym z wymownych symboli okrucieństwa wojny, wyzucia człowieka z jego człowieczeństwa i praw. Ten sposób piętnowania konfliktów zbrojnych ma dziś ogromną siłę oddziaływania. Nie akceptuje się wojny jako formy regulowania stosunków narodowych i społecznych. Świat uznaje ją za niepożądaną i niemoralną. A wobec jednoznacznie negatywnego stosunku do wojny, zmienił także postawy wobec tradycji wychowania w kulcie militarystyki, gdyż ta wartość uległa dewaluacji. Hasła wychowania dla pokoju sprzyjają okoliczności różnej natury, także mocno tkwiące w naszej świadomości przekonanie o coraz bardziej niszczących i groźnych skutkach wojny dla współczesnej cywilizacji i kultury.

Na przykład polski projekt w sprawie "Wychowania dla pokoju" przedstawiony w roku 1977 na konferencji w Belgradzie jest potwierdzeniem naszego czynnego włączania się i troski o przyszłość i trwanie pokojowego współżycia europejskiego, zaś uchwalona na wniosek Polski przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 15 grudnia 1978 roku "Deklaracja o wychowaniu społeczeństw w duchu pokoju" jest wyrazem naszych pokojowych inicjatyw na forum światowym.

Jest to bardzo istotny objaw upowszechniania omawianych tu treści w wymiarze ogólnym, motywacji natury obiektywnej. Ich potwierdzeniem są usilne starania polityków, naciski moralne narodów, partii politycznych i ugrupowań o utrzymanie pokoju. Wszelkie postanowienia wynikające z prac ONZ, apele społeczeństw, układy genewskie, postanowienia konferencji bezpieczeństwa mają ten sam cel - zmierzają do łagodzenia konfliktów międzynarodowych, a tym samym wykluczenia wojny jako sposobu ich rozwiązywania. Klimat takiej współpracy ułatwia jednocześnie zaszczepianie idei wychowania dla pokoju i jest wyrazem jego realizacji w życiu.

Wydaje się, że w dzisiejszym świecie występuje szereg okoliczności który sprzyja upowszechnianiu poczucia ważności pokoju i jego znaczenia. Z tego wynika potrzeba wychowywania młodego pokolenia w klimacie jej poszanowania, w przekonaniu o konieczności nie tylko deklaracji własnych postaw, ale uczestnictwa w jej tworzeniu.

3. K u l t u r a n a r o d o w a a w y c h o w a - n i e d l a p o k o j u

Aktualnie zaznaczające się warunki wychowania dla pokoju mogą być jednak - i z pewnością są - zakłócone przez wpływ kultury narodowej. Niekiedy w tradycji kulturowej narodu zaznaczały się okresy, w których akcentowano wychowanie militarne, etos rycerski itp., a więc wartości po części sprzeczne z ideą egzystencji pokojowej. Wydaje się jednak, że w polskiej tradycji kulturowej podstawy wychowania dla pokoju i jego najpełniejsze uzasadnienie towarzyszyło zawsze wychowaniu patriotycznemu. Choć właśnie nasz polski patriotyzm stał nieraz w sprzeczności z poszanowaniem pokoju, wtedy gdy musieliśmy walczyć zbrojnie o niezależność bytu narodowego i państwowego. Inne musiały wówczas upowszechniać się wzory postaw obywatelskich - i łatwo zrozumieć, że np. w męczyźnie ceniono przede wszystkim dobrogo, skutecznie walczącego żołnierza. Były to sytuacje zagrożenia, w których idea wychowania dla pokoju nie

mogła funkcjonować. Istniała jednak gdzieś w perspektywie, na szczycie hierarchii wartości, które trzeba było kolejno realizować, by móc przybliżyć się także do tej.

Sytuacja w tym zakresie uległa przełomowej zmianie po II wojnie światowej. Problem wojny i pokoju stał się jeszcze bardziej skomplikowany niż w innych epokach. Rewolucja naukowo-techniczna, opanowywanie praw przyrody, postęp wiedzy dały człowiekowi do ręki nową niezwykle silną broń. Przebyte doświadczenie pogłębiło jednak jego świadomość. Taki układ zmusza do przemyślanych decyzji i poszukiwania innych form rozwiązywania konfliktów. Traktowanie pokoju jako tak cennej wartości wynika również z faktu, iż nadal wciąż jesteśmy obserwatorami walk zbrojnych i ich niszczących skutków. Coraz więcej odkrywa się także sposobów walki. Sądzić należy, że likwidacja każdej z tych form powinna mieścić się w pojęciu, jakim jest wychowanie dla pokoju. Choć, jak należy sądzić, nie ono jest zasadniczą siłą likwidacji samych konfliktów.

Wartość, jaką dla narodu przedstawia pokój jest więc również uwarunkowana jego historią.

Również wychowanie młodzieży w tym aspekcie jest zależne od tego, jaki punkt widzenia reprezentuje pokolenie dorosłych. Trzeba by tę wartość odnieść do kultury politycznej społeczeństwa, zawierającej w sobie nasz stosunek do wojny i pokoju, nasze postawy wobec tych zjawisk. I pod tym względem jesteśmy społeczeństwem, które uznało pokój za wartość autentyczną, której tworzenie i umacnianie uważamy za obowiązek, wcielając go jednocześnie w życie. Składają się na to zarówno środki polityczne, propagandowe, oddziaływanie na postawy społeczne, jak i przygotowanie militarne na wypadek agresji. Te wzory przekonań i działań przenoszą się oczywiście na pokolenie młodzieży. Pokój jest bowiem tą sferą życia, o której nie tylko się myśli, ale która może determinować nasze postępowanie.

Nie przeprowadzono dotąd empirycznych badań, które dałyby odpowiedź na pytanie, z czym kojarzy się to pojęcie u poszczególnych ludzi. Wydaje się, że istnieje widoczna tendencja do zgodności poglądów w tym zakresie. Niezależnie od sto-

pnia wykształcenia, pełnionych funkcji pokój i tworzenie atmosfery pokojowego współistnienia stało się podstawową zasadą moralną w polityce państwowej i w życiu społeczeństwa. Przekonaniu o wartości pokoju powinna oczywiście towarzyszyć gotowość działania do jego rozwijania i utrwalania. Nie jest to bowiem coś raz i na zawsze osiągniętego, przeciwnie, zobowiązuje do odpowiedzialności i poszukiwania coraz lepszych, skuteczniejszych form zabezpieczających ostatecznie dobro i ład w naszym świecie.

4. P r o c e s w y c h o w a n i a d l a p o k o j u

Wypada na koniec zastanowić się nad tym, czy wobec niewątpliwych wartości idei pokojowych wychowanie dla pokoju powinno być działalnością specjalnie mocno akcentującą pewne wybrane treści kształcenia młodzieży? A jeśli tak, to w jaki sposób najskuteczniej przeprowadzić ich realizację? Wydaje mi się, że pewną samorzutność tego procesu powinno się wzmacniać przemyślanym oddziaływaniem, pozwalającym kształtować pożądane postawy młodzieży wobec pokoju i wojny. Nie chodzi tu oczywiście o specjalne programy, sformalizowanie treści, gdyż są one w naturalny sposób uwikłane w sprawy, o których się mówi przy okazji poszczególnych przedmiotów. Chodzi o autentyczność i właściwy klimat. To co przekazuje uczniom w tym zakresie szkoła jest uzupełniane przez środki masowego przekazu, ilustrowane literaturą, filmem, komentowane słowem. Taka właśnie ogólnospołeczna dyskusja wokół tych spraw jest potrzebna. Pozwala na prostowanie schematycznych, niezgodnych z prawdą opinii, uczy rozeznania w tej problematyce, udowadnia, że zainteresowanie sprawą pokoju jest uzasadnione jej wagą i stałą obecnością w naszym myśleniu i kierowaniu postępowaniem. Dziecko bardzo wcześnie uczy się odróżniać zło od dobra, sprawiedliwość od niesprawiedliwości. Łatwo też przyjmuje punkt widzenia dorosłych. Stąd ważne jest, by mogło wyrobić w sobie właściwe poczucie czasu, w którym żyje i który powinien kształtować jego stosunek do wielu spraw. Wymiana doświadczeń

młodzieży z różnych krajów, wzajemne poznawanie życia sprzyjają ugruntowaniu się przekonania, że to, co cenne, dobre, postępowe w świecie łączy się jednocześnie ze sprawą pokoju. Te trzy nurty oddziaływań wychowawczych przez szkołę, środki masowego przekazu i żywy komentarz dorosłych powinny się uzupełniać na tyle, by wychowanie młodzieży w tym zakresie osiągnęło należyty wymiar.

Wychowanie dla pokoju odnosi się do określonej dziedziny ludzkiej działalności, podobnie jak wychowanie w zakresie kultury, nauki, pracy, działalności artystycznej i społecznej. Jeśli główny sens i mechanizm podstawowych dziedzin wychowania sprowadzimy do procesu kształtowania postaw ludzkich, to w przypadku wychowania dla pokoju obowiązywać powinny również kolejne etapy tego procesu. Zasadniczy jego sens należy upatrywać w tym, co nazywamy mechanizmem kształtowania postaw sprzyjających realizowaniu pokoju - w odniesieniu do społeczeństwa jako całości, grup ludzkich i poszczególnych ludzi. Te postawy mogą się kształtować w trzech płaszczyznach. Pierwszą można nazwać racjonalistyczną, intelektualną, gdyż chodzi tu o dostarczenie ludziom zasobu informacji o znaczeniu pokoju i wojny, wyrobienie racjonalnego przekonania o nich, stworzenie możliwości właściwej orientacji.

W drugiej płaszczyźnie mieściłby się nasz stosunek emocjonalny do zagadnienia, a więc chodziłoby o właściwe wartościowanie zjawisk związanych ze stanem wojny i pokoju. Trzecia dotyczy sfery zachowań i działań, jakie są uwarunkowane dwiema pierwszymi. Aby zrealizować ten cel wychowania internacjonalistycznego i zarazem patriotycznego, trzeba już dość wcześnie rozpocząć proces wychowywania społeczeństwa /dzieci, młodzieży, dorosłych/ prowadzący do akceptacji pokoju. Dzieci bardzo wcześnie stykają się przez filmy, książki, zabawki i zabawy ze sprawami wojny. Zadaniem ludzi dorosłych /rodziców, nauczycieli przedszkola, szkoły, radia, TV/ jest umiejętne pokierowanie spontanicznie rozwijającymi się zainteresowaniami. Od czasu do czasu wyrażane są np. uwagi o celowości produkowania i udostępniania dzieciom zabawek o tematyce wojskowej. Nie negując bezwzględnie tego zjawiska, trzeba jednak urucho-

mić system środków wychowawczych sprzyjających akceptacji przez dzieci życia w warunkach pokoju. Trafnie wyrażają tę zasadę słowa piosenki dziecięcej:

"Gdy pokój jest na świecie
i nie ma na nim wojny,
szczęśliwe rosną dzieci,
bezpieczne i spokojne.
... dziś wszyscy walczyć muszą
o wielki skarb - o pokój".

Die erziehung für den Frieden und unter den bedingungen des Friedens

Zusammenfassung

Der Frieden ist als ein gesamt menschlicher Wert, sowie als Ziel der internationalistischen und patriotischen Erziehung zu schätzen. Zur Zeit bestehen in der Mehrheit der Völker und Nationen objektive und subjektive Voraussetzungen für die Verbreitung der Idee der Erziehung für den Frieden. Diese Verhältnisse kommen besonders in den Ländern zum Vorschein, in denen sich der II. Weltkrieg unmittelbar abspielte. Die Idee der Erziehung für den Frieden kann nicht verwirklicht werden ohne Berücksichtigung der kulturellen Tradition jeder Nation. Wichtig bei der Erziehung für den Frieden sind in den zeitgenössischen Bedingungen die Einwirkung der Massenmedien, die erzieherische Tätigkeit der Schule und der lebendige Kommentar der Erwachsenen. Der Grundmechanismus der psychologischen Erziehung für den Frieden ist in dem Proze der Gestaltung der menschlichen Haltungen zu erkennen. Es handelt sich um die Gestaltung solcher Haltungen, die den Frieden als einen Wert annehmen und dies sowohl auf den intellektuellen und emotionellen Ebenen als auch auf der der konkreten Tätigkeit.

ВОСПИТАНИЕ ДЛЯ МИРА И В УСЛОВИЯХ МИРА

Резюме

Миром надо дорожить как общечеловеческой ценностью и целью интернационалистического и патриотического воспитания. В настоящее время в большинстве обществ и народов существуют объективные и субъективные предпосылки для распространения идеи воспитания для мира. Условия эти существуют главным образом в странах, которые непосредственно принимали участие во II мировой войне. Идею воспитания мира нельзя осуществлять без учёта культурных традиций каждого народа. В воспитании для мира важным является, в современных условиях, влияние средств массовой передачи, воспитательная деятельность школы и живой комментарий взрослых. Основной психологический механизм воспитания для мира следует видеть в процессе формирования человеческих отношений. Важно формирование отношений принимающих мир как ценность в интеллектуальной, эмоциональной плоскости и конкретной деятельности.